

סוגיה ז: פועל עני שאין לו מה לאכול

*

רקע

משנתנו עוסקת בדיני משא ומתן בחול המועד. הגמ' אינה עוסקת בדין זה אלא בהיתר מסחר ומלאכה לפועל שאין לו מה לאכול. אנו נעסוק בסוגיית הגמ', ונחזור בהמשך לדין המשנה.

מקורות

- א. יג. "מתני' אין לוקחין בתים עבדים ובהמה... דלאו צורך יום טוב לא שרו רבנן"
- ב. רי"ף ו: באלפס, "גמ' בעא מיניה רבא מרב נחמן... שאין לו מה יאכל שרי"
- נמוקי יוסף ד"ה גמ' שכר פעולה, "... וכן דעתי עכ"ל המחבר"
- רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ז הכ"ד
- ג. ריטב"א ד"ה שכר פעולה
- ד. שו"ע סי' תקמב סע' ב ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ז-ח]

ריטב"א ד"ה שכר פעולה

שכר פעולה שאין לו מה יאכל מהו. פי' שאין לפועל מה יאכל מהו, כלום התירו לבעלי הממון לעשות מלאכתם בשביל כך אפי' שלא לצורך המועד, ולא דמי לצורך המוכר שהוא בעל הממון וראוי להתיר אפי' ללוקח ועוד שאין הלוקח עושה בדבר כל כך.

הסבר הסוגיה

"או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל". [משנה יג.]

המשנה מתירה למוכר שאין לו מה לאכול למכור מוצרים שאינם נצרכים למועד כדי שיהיה לו מה לאכול. הגמ' מסתפקת האם מותר לפועל עני שאין לו מה לאכול לעשות מלאכה שאינה נצרכת במועד כדי שיהיה לו כסף לצורכי המועד. הגמ' מכריעה שמותר לפועל לעבוד כדי מחייתו.

נחלקו הראשונים בהסבר הספק של הגמ':

הנמוקי יוסף [ו: באלפס ד"ה גמ' שכר פעולה] מבאר שהגמ' הסתפקה האם היתר המשנה מתייחס למקח וממכר בלבד, ואותו התירו למוכר שאין לו מה לאכול, או שההיתר נאמר אפילו במלאכה גמורה. למסקנה פושטת הגמ' שההיתר נאמר אפילו במלאכה גמורה.

הריטב"א [ד"ה שכר פעולה] מבאר שהגמ' הסתפקה האם ההיתר לעשות מלאכה לצורך אדם שאין לו מה לאכול מתייחס למכירה בלבד, שהמוכר העני נהנה ממלאכתו, או שההיתר נאמר אפילו לגבי בעל בית עשיר שמותר לו להעסיק פועל עני כדי שיעשה לו מלאכה

שאינה נצרכת לעשיר למועד. למסקנה פושטת הגמ' שמותר לעשיר להעסיק פועל עני שאין לו מה לאכול למלאכתו.

את ההלכה שמותר לפועל שאין לו מה לאכול לעשות מלאכה במועד ניתן להבין בשתי דרכים:

א. מדין מלאכה לצורך המועד. כיוון שאין לו מה לאכול, והמלאכה מספקת לו כסף לקנות אוכל במועד, המלאכה מוגדרת כמלאכה לצורך המועד.
 ב. היתר מלאכה לצורך המועד מתייחס רק למקרה שהמלאכה עצמה לצורך המועד, אבל פועל עני אינו עושה את מלאכתו לצורך המועד, וממילא מלאכתו אסורה. היתרו לעשות מלאכה נובע מתקנת חכמים שהתירו לו לעשות מלאכה לצורך חייו.
 נפקא מינה בין שתי הדרכים הללו לגבי היקף ההיתר. לפי הדרך השניה מותר לפועל לעשות מלאכה לצרכיו המינימליים בלבד, לפי הדרך הראשונה מותר לפועל לעשות מלאכה כדי שיהיו לו צרכי המועד ברווח.
 ניתן לחלק בנקודה זו בין משא ומתן לבין מלאכה. משא ומתן אינו מלאכה, ואיסורו בחול המועד הוא רק מפני שטורח בענייני חול, כשטורח כדי לספק צרכיו במועד מותר. מלאכה של פועל עני מוגדרת כמלאכה אסורה, וניתן להתירה רק כשאין לפועל לקיומו הבסיסי בלבד.

סיכום

חכמים התירו לפועל עני לעסוק במשא ומתן ולעשות מלאכה כדי שיהיה לו מה לאכול במועד. ניתן לומר שהיתרו מפני שמלאכתו מוגדרת כמלאכה לצורך המועד, וניתן להבין שהיתרו נובע מתקנה מיוחדת של חכמים. לפי האפשרות הראשונה מותר לו לעבוד כדי לספק את כל צרכי המועד, ולפי האפשרות השניה מותר לו לעבוד לסיפוק צרכיו המינימאליים בלבד. ניתן לחלק בין משא ומתן שמותר כדי לספק את כל צרכי המועד לבין מלאכה שמותרת לסיפוק צרכים מינימאליים בלבד.

הלכה

השו"ע [סי' תקמב סע' ב] פוסק שמותר לפועל עני שאין לו מה לאכול לעשות כל מלאכה. המשנה ברורה [סק"ז] מביא שהמגן אברהם התיר לפועל עני לעשות מלאכה רק כשאין לו לחם ומים, והאליה רבה מתיר לעבוד כדי לספק צרכי המועד. המשנה ברורה [סק"ח] מוסיף שמותר לו לעשות מלאכה אפילו כשיש לו כלי בית שיכול למוכרם, אבל אם יש לו סחורה שיכול למוכרה, חייב למוכרה ואסור לו לעשות מלאכה.